

Д.В. Борисовський, здобувач*
Харківський національний технічний університет
сільського господарства ім. П. Василенка

РАЦІОНАЛЬНІ ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО ОБ'ЄДНАННЯ СУБ'ЄКТІВ МАЛОГО І ВЕЛИКОГО АГРОБІЗНЕСУ

Постановка проблеми. Стійкий розвиток малого агробізнесу визначається не тільки рівнем виробництва сільськогосподарської продукції, а й формуванням коопераційних та інтеграційних зв'язків малих і великих підприємств АПК. Як показує досвід, у ринковій економіці зарубіжних країн значна частина малих підприємств знаходиться у сфері інтересів великих підприємств. При цьому фінансова стійкість та інвестиційні можливості суб'єктів малого агробізнесу безпосередньо залежать від взаємодії з великими підприємствами. Саме інтеграційні та коопераційні зв'язки є одним з найбільш значимих факторів підвищення ефективності діяльності та конкурентоспроможності різних за розмірами підприємств. Тому сьогодні особливу актуальність набувають найбільш раціональні форми організаційно-економічного об'єднання суб'єктів малого, середнього і великого агробізнесу. Такими формами можуть виступати інтеграція та кооперація, які мають ряд принципових відмінностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні засади кооперації та інтеграції висвітлені у працях В.Я. Амбросова, В.Г. Ткаченко, Ю.О. Лупенка, І.Г. Ушачова, В.В. Смирнової, В.Я. Месель-Веселяка, П.Т. Саблука, М.Й. Маліка, В.К. Збарського, Д.І. Торопова та ін. Але на жаль у наукових публікаціях простежується підміна понять кооперації й інтеграції, чітко не виокремлюються їх особливі ознаки та характеристики, що вимагає детального дослідження. Явно і неявно ставиться знак рівності між кластерами і агрохолдингами.

Формування цілей статті. Мета статті – узагальнити принципові відмінності інтеграції, кооперації та кластеризації як основних форм організаційно-економічного об'єднання суб'єктів господарювання в АПК.

Виклад основного матеріалу досліджень. Кооперація (лат. cooperatio – співробітництво) – добровільне об'єднання власності (різних об'єктів і форм) та праці для досягнення спільних цілей у різних сферах

* Науковий керівник – д-р екон. наук, професор Маренич Т.Г.

господарської діяльності [1, С. 75]. При цьому кооперація виражає процес співпраці як окремих суб'єктів, так і сукупності різних організаційно-правових форм, які створені на кооперативних принципах. Чисельними дослідженнями були визначені та розкриті соціальні, організаційні та економічні ознаки кооперації. Соціальні – характеризують захист і взаємодопомогу людей, економічні – підвищення результативності економічної діяльності, справедливий розподіл результатів в інтересах членів кооперації, організаційні – добровільність і демократичність управління [2, с. 109]. На думку В.Я. Амбросова кооперація зміцнює основу малого і середнього бізнесу, створює конкурентне середовище, розвиває великотоварне виробництво, сприяє формуванню багатуукладної економіки на основі приватного господарювання. Вона забезпечує ефективність господарської діяльності, стимулює розвиток технологічного, економічного і соціального прогресу [2, с. 107].

В Україні важливими є всі традиційні форми кооперації: кредитна, збутова, заготівельна, з переробки і реалізації продукції, з використання техніки та ін. Також необхідними є виробнича та міжгосподарська кооперація, а також кооперативні об'єднання вищого рівня за галузевими, територіальними або функціональними ознаками.

Інтеграція (лат. *integration* – відновлення і цілий) – поступове зближення та об'єднання економічних суб'єктів у процесі їх взаємодії (взаємовпливу, взаємопроникнення, взаємозбагачення та ін.) [3, с. 668]. У дореформений період інтеграційні формування були представлені агрокомбінатами, агрофірмами, агропромисловими об'єднаннями, виробничими системами. Нині є необхідність у розробці системних заходів щодо розвитку інтеграції з метою забезпечення переробних підприємств сировиною, подолання монополізму в галузі переробки і торгівлі. Інтеграція передбачає єдність дій сільського господарства, галузей промисловості, сфери заготівлі, транспорту, торгівлі та інших підприємств, які безпосередньо беруть участь у виробництві та доведенні сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки до споживача. При цьому повніше використовується їх виробничо-ресурний потенціал, досягається висока результативність діяльності всіх учасників.

Сучасний етап розвитку АПК характеризується виникненням нових організаційних форм агропромислових формувань холдингового типу. Як свідчить практика, сільськогосподарські підприємства, які вступили в агрохолдинг, через фінансову неспроможність знаходяться в нерівних умовах з інвестором, позбавлені права самостійно господарювати, приймати управлінські рішення, розподіляти доходи. Такі взаємовідносини інвестора-інтегратора і товаровиробника в агрохолдингу неминуче

призведуть до послаблення чи навіть руйнації інтегрованого формування. Форми відносин в інтегрованих об'єднаннях не повинні призводити до поглинання сільськогосподарських товаровиробників, позбавлення їх господарської самостійності, а мають створювати умови для рівноправного співробітництва [4, с. 180]. Разом з тим, практичний досвід роботи агрохолдингів свідчить про доцільність використання цих форм інтеграції з метою підвищення ефективності агропромислового виробництва через залучення інвестицій в АПК, фінансового оздоровлення економічного стану господарств, освоєння нових сортів і порід тварин, новітніх технологій, збільшення обсягів сільськогосподарської продукції та продуктів харчування.

В умовах глобалізації на перший план виходять системи кластерної організації взаємозв'язків фірм і організацій. Кластерна організація розвитку АПК передбачає концентрацію та спеціалізацію агропромислового виробництва з формуванням на території замкнутих циклів «виробництво, зберігання, переробка та реалізація сільськогосподарської продукції» на засадах інтеграції з використанням механізмів корпоратизації та кооперації для одержання учасниками кластерів конкурентоспроможності продукції й підвищення прибутковості [5, с. 7].

Кластерний підхід до розвитку АПК сприяє появі синергічного ефекту від взаємодії географічно сконцентрованих, взаємопов'язаних галузей і багатопрофільних підприємств. Функціонування підприємства у межах кластера суттєво прискорює процеси трансферу технологій між науковими установами і виробництвом [6, с. 64]. К.І. Панкова аграрні кластери порівнює з агропромисловими об'єднаннями та міжгосподарськими підприємствами, які існували в дореформений період [10, с. 63]. До організаційних кластерних об'єднань в ринкових умовах М.І. Виклюк відносить технопарки, технополіси, науково-технічні центри, бізнес-інкубатори, венчурні фірми (ризик-фірми), консорціуми, спільні підприємства [7, с. 91]. Деякі дослідники розвиток агрокластерів зводять до розвитку агрохолдингів [10, с. 64]. Нерідко має місце навіть підміна понять «аграрних кластерів» на «агрохолдинги» [8, с. 63]. При цьому учасників кластера повинні об'єднувати економічні інтереси, можливість одержання вигоди. Вони самі повинні самоорганізовуватися у кластер. Активну участь у формуванні, функціонуванні кластерів, створенні умов їх діяльності мають приймати державні органи. М. Портер підкреслював, що владні агенції, які суттєво впливають на кластер, можуть розглядатися як його частина [9].

Отже, кооперація, інтеграція, кластеризація мають безсумнівні переваги і передбачають різні організаційні форми об'єднання суб'єктів малого, середнього і великого підприємництва з різними цілями і складом учасників, різноманітними схемами економічних відносин і управління. Нами узагальнено принципові відмінності інтеграції, кооперації та кластеризації в АПК (таблиця).

Характеристика форм організаційно-економічного об'єднання в АПК

Ознака	Інтеграція	Кооперація	Кластеризація
1	2	3	4
Суб'єкти об'єднання	Середні і великі підприємства	Малі і середні підприємства, господарства населення	Великі, середні і малі підприємства, господарства населення, наукові й освітні установи, банки, органи влади
Склад суб'єктів об'єднання	Сільськогосподарські, переробні, промислові, торгівельні, транспортні підприємства	Власники земельних ділянок і майнових паїв, сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства, господарства населення	Сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства, господарства населення, переробні підприємства, наукові й освітні, установи, банки, страхові компанії, органи місцевої та регіональної влади, дорадчі служби
Мета об'єднання	Підвищення ефективності діяльності, зростання ринкової вартості компаній, активізація їхніх підрозділів	Забезпечення сільськогосподарського виробництва; надання послуг, необхідних для діяльності господарств – членів кооперативу	Створення конкурентоспроможного кінцевого продукту
Кінцевий результат об'єднання	Повне або часткове злиття бізнес-структур, створення корпорацій	Створення нової бізнес-структури - кооперативу	Соціальне партнерство, соціально-економічний розвиток сільської території, підвищення рівня життя сільського населення
Мета діяльності	Одержання прибутку від сільськогосподарського виробництва	Задоволення потреб і інтересів членів кооперативу	Підвищення соціально-економічної ефективності регіону
Статус об'єднання	Комерційна структура	Комерційна структура (виробничий кооператив); нерибуткова організація (обслуговуючий кооператив)	Добровільне об'єднання

<i>Продовження таблиці</i>			
1	2	3	4
Право впливу на діяльність	Підприємство-інтегратор	Члени кооперативу	Члени кластеру
Розподіл доходів	Справедливий розподіл результатів в інтересах учасників	Виплати здійснюються відповідно до трудової участі членів та пайового внеску (у виробничому кооперативі); доходи розподіляються пропорційно до обсягу наданих кооперативом послуг своїм членам (в обслуговуючому кооперативі)	Кожен з учасників одержує прибуток, що еквівалентний його витратам
Принципи формування та функціонування	Добровільність, взаємовплив, взаємопроникнення, взаємозбагачення	Добровільність, взаємодопомога, самостійність, економічна свобода діяльності, спільність економічних інтересів членів кооперативу	Самоорганізація, самоуправління, добровільність, взаємовизнання прав і обов'язків кожної зі сторін; взаємна довіра між членами кластера; незалежність суб'єктів, що входять до кластера
Стиль управління	Жорсткий централізований	Демократичний	Демократичний
Державне регулювання	Необхідність державного регулювання діяльності бізнес-структури	Необхідність всесторонньої державної підтримки бізнес-структури, пільгове оподаткування, надання пільгових кредитів	Створення сприятливого законодавчого середовища для переходу до кластерної форми організації
Проблеми, які вирішуються у процесі об'єднання	Залучення інвестицій, впровадження нових технологій	Підвищення ефективності деяких напрямів діяльності	Створення ефективної системи взаємодії суб'єктів підприємництва

Як випливає з наведених даних, суб'єкти середнього і великого підприємництва в АПК можуть бути учасниками коопераційних, інтеграційних і кластерних об'єднань, а суб'єкти малого підприємництва, у тому числі господарства населення, - коопераційних і кластерних утворень.

Висновки. Різні організаційно-економічні форми об'єднання суб'єктів господарювання на селі націлені на підвищення конкурентоспроможності аграрного виробництва, задоволення потреб населення у високоякісній продукції, забезпечення сталого розвитку галузі

на інноваційній основі. Вивчення особливостей та позитивних ефектів від участі в коопераційних й інтеграційних формуваннях дасть можливість оцінити ступінь взаємодії та об'єднання суб'єктів підприємництва в АПК, обґрунтувати можливості їх організації та перспектив розвитку. Слід й надалі досліджувати теоретичні основи кооперації та інтеграції в нових умовах господарювання, що постійно змінюються.

Бібліографічний список: 1. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 2 / редкол. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавн. центр Академія, 2001. – 848 с. 2. Амбросов В.Я. Організаційна стратегія сільськогосподарських підприємств: монографія / В.Я. Амбросов. – Харків: ХНТУСГ, 2009. – 316 с. 3. Економічна енциклопедія: У з т. Т. 1 / Редкол.: В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавн. центр Академія, 2000. – 864 с. 4. Маренич Т.Г. Трансформаційна динаміка та механізми економічного регулювання агроформувань (питання теорії, методології, практики): монографія / Т.Г. Маренич. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 454 с. 5. Мельник Ю.Ф. Агропромислове виробництво України: уроки 2008 року і шляхи забезпечення інноваційного розвитку / Ю.Ф. Мельник, П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2009. – № 1. – С. 3-15. 6. Соломонко Д.О. Розвиток аграрного сектору регіону на основі кластерного підходу / Д.О. Соломонко // Економіка АПК. – 2008. – № 3. – С. 60-66. 7. Виклюк М.І. Функціонування кластерних об'єднань – передумова інноваційного розвитку національної економіки / М.І. Виклюк // Облік і фінанси. – 2012. – № 4 (58). – С. 89-92. 8. Хухрин А.С. Комментарий к статье Л.И. Борисовой «Интегрированные объединения в Белгородской области: 10 лет развития» / А.С. Хухрин // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2011. – № 9. – С. 63-64. 9. Портер М. Конкуренция / М. Портер / Пер. с англ. – М.: Издательский дом Вильямс, 2003. – 496 с. 10. Панкова К.И. Ещё о кластерах / К.И. Панкова // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2012. – № 1. – С. 63-66.

Борисовский Д.В. Рациональные формы организационно-экономического объединения субъектов малого и крупного агробизнеса. Обобщены принципиальные отличия интеграции, кооперации и кластеризации как основных форм организационно-экономического объединения субъектов хозяйствования в АПК.

Borisovskiy D. Rational forms of organization-economical unions of subjects small and big agribusiness. The principal differences of integration, cooperation and clustering as main forms of organization-economical integration unions in the agricultural sector are summarizes.

